

Μιχαήλ Μπακούνιν: Ο Θεός είναι το απόλυτο Μηδέν

Το παρακάτω κείμενο είναι μια περικοπή από τον τόμο που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Ελεύθερος Τύπος» «Φεντεραλισμός Σοσιαλισμός Αντιθεολογισμός» του Μ. Μπακούνιν. Είναι, όπως φαίνεται και από τον τίτλο που επιλέχθηκε από μια φράση στο κείμενο, κομμάτι του κεφαλαίου για τον Αντιθεολογισμό. Ίσως είναι πράγματα που, θα πει κάποιος, πως έχουν ειπωθεί ή πως η επίκληση της επιστήμης έναντι της θρησκείας είναι χλιοχρησιμοποιημένη στην τελευταία φάση εξέλιξης του καπιταλισμού. Παρ' όλα αυτά, η φιλοσοφική αξία του κειμένου είναι αδιαμφισβήτητη και θα έλεγα πως σε καιρούς που ο σκοταδισμός επιστρέφει με ταχύτητα και μάλιστα, σε καιρούς που η αλματώδης τεχνολογική εξέλιξη του καπιταλισμού τον ντύνει με έναν μανδύα -ψευδο- προοδευτικότητας, η πολεμική, και κυρίως, η λογική της πολεμικής ενάντια στους παλιούς συμμάχους της εξουσίας, είναι περισσότερο από ποτέ αναγκαία. Θα έλεγα πως η λογική της πολεμικής του Μπακούνιν απέναντι στη θεολογία, που ξεδιπλώνεται στο παρακάτω κείμενο -αν και αναγκαστικά κουτσουρεμένο-, είναι ο πυρήνας του διαλεκτικού υλισμού.

Τη στιγμή που αρθρώνει την δημιουργία της ύπαρξης του Θεού σε αμιγώς υλικούς όρους, σε πρωταρχικές ανάγκες του ανθρώπου να ερμηνεύσει τον κόσμο

γύρω του, ακριβώς την επόμενη, αποδεικνύει την τρομερή στρέβλωση που προκαλεί η θεολογία στην αντίληψη αυτού του κόσμου. Και ίσως κάποιος να πει πως, η -καπιταλιστική- επιστήμη έχει πλέον κυριαρχήσει σε όλα τα επίπεδα και λίγη σημασία έχει σήμερα η πίστη σε κάποιον Θεό. Θα έλεγα πως η τεχνική επικράτηση του καπιταλισμού επάνω στη φύση και τον άνθρωπο, πάει χέρι-χέρι με την επικράτηση της θεολογίας, ως γενεαλογία σκέψης, επάνω στο ανθρώπινο πνεύμα, επάνω στην ανθρώπινη κοινωνία. Μπορεί ο Θεός ως θρησκευτική κατηγορία, να εκθρονίστηκε από την απόλυτη θέση εξουσίας -αν και υπάρχουν ισχυρές αποδείξεις για το αντίθετο-, στη θέση του όμως μπήκε η Οικονομία, η καπιταλιστική οικονομία, οι ανάγκες του Κεφαλαίου. Ακριβώς για αυτό η πολεμική ενάντια στην θεολογία είναι πολεμική ενάντια στον καπιταλισμό.

Μιχαήλ Μπακούριν, «Αντιθεολογισμός»

Όλο το ζήτημα ανάγεται σ' αυτό εδώ: πως γεννιούνται στον άνθρωπο η παράσταση του σύμπαντος κι η ιδέα της ενότητάς του; Πρώτα- πρώτα, αρχίζουμε, λέγοντας ότι η παράσταση του σύμπαντος δεν μπορεί να υπάρχει για το ζώο, γιατί δεν είναι ένα αντικείμενο που δίνεται αμέσως απ' τις αισθήσεις, όπως όλα τα πραγματικά αντικείμενα, μεγάλα ή μικρά, που από κοντά ή από μακριά, το περιβάλλουν• είναι κάτι αφηρημένο και που, κατά συνέπεια, δεν μπορεί να υπάρχει παρά μόνο για την αφαιρετική ικανότητα, δηλαδή μόνο για τον άνθρωπο. Ας εξετάσουμε λοιπόν τον τρόπο με τον οποίο σχηματίζεται στον άνθρωπο. Ο άνθρωπος βλέπει πως περιβάλλεται από εξωτερικά αντικείμενα: ο ίδιος, ως ζωντανό σώμα, είναι ένα (απ' αυτά) για την δική του σκέψη. Όλ' αυτά τα αντικείμενα, που μαθαίνει διαδοχικά και αργά να γνωρίζει, που αναγνωρίζει λίγο-πολύ• και μολαταύτα, παρά την ύπαρξη αυτών των σχέσεων, που τα συγγενεύουν χωρίς να τα ενώνουν ή να τα συγχέουν σε ένα μόνο, αυτά τα αντικείμενα παραμένουν το ένα ξέχωρα από το άλλο. Ο εξωτερικός κόσμος δεν παρουσιάζει λοιπόν στον άνθρωπο τίποτε άλλο από μια αναρίθμητη ποικιλία αντικειμένων, δράσεων και σχέσεων, χωριστών και διακριτών, χωρίς την παραμικρή εμφάνιση ενότητας είναι μια άπειρη αντιπαράθεση, όχι ένα σύνολο. Από πού προέρχεται το σύνολο; Βρίσκεται στην σκέψη του ανθρώπου. Η νοημοσύνη του ανθρώπου είναι προικισμένη με αυτή την αφαιρετική ικανότητα που του επιτρέπει, αφού διέτρεξε αργά και εξέτασε χωριστά το ένα μετά το άλλο, μια ποσότητα αντικειμένων, να τα' αγκαλιάσει σε μια ριπή οφθαλμού με μια μόνη παράσταση, να τα ενώσει σε μια μόνη σκέψη. Είναι λοιπόν η σκέψη του ανθρώπου που δημιουργεί την ενότητα και που την μεταφέρει μετά στην ποικιλία του εξωτερικού κόσμου.

Συνακόλουθα, αυτή η ενότητα είναι ένα όν, όχι συγκεκριμένο και πραγματικό, μα αφηρημένο, που έχει δημιουργηθεί αποκλειστικά από την αφαιρετική ικανότητα του ανθρώπου. Λέμε: αφαιρετική ικανότητα, γιατί για να ενωθούν τόσα διαφορετικά αντικείμενα σε μια μόνη παράσταση στη σκέψη μας, η τελευταία πρέπει να κάνει αφαίρεση όλων αυτών που συνιστούν την διαφορά τους, δηλαδή

την χωριστή και πραγματική τους ύπαρξη και να μην κρατήσει παρά αυτό που έχουν κοινό, απ' όπου προκύπτει, ότι όσο πιο πολύ μια ενότητα, που σκεφτόμαστε, αγκαλιάζει τα αντικείμενα, όσο πιο πολύ υψώνεται κι όσο πιο πολύ κρατάει το κοινό αυτό που συνιστά τον θετικό της προσδιορισμό, το περιεχόμενο της, τόσο πιο πολύ γίνεται αφηρημένη και γυμνή από πραγματικότητα. Η ζωή, μ όλες τις παροδικές της υπερβολές και μεγεθύνσεις βρίσκεται κάτω, μέσα στην ποικιλία• ο θάνατος, με την αιώνια και εξαίσια μονοτονία του βρίσκεται πάνω, μέσα στην ενότητα. Ανεβείτε πάντα όλο και πιο ψηλά, μ αυτή την δύναμη της αφαίρεσης, ξεπεράστε τον γήινο κόσμο, αγκαλιάστε με την ίδια σκέψη τον ηλιακό κόσμο, φανταστείτε αυτή την εξαίσια ενότητα: Τι θα σας μείνει για να την γεμίσετε; Ο άγριος θα ήταν πολύ αμήχανος στο να απαντήσει σε αυτό το ερώτημα. Αλλά θα απαντήσουμε εμείς για αυτόν• θα μείνει η ύλη με αυτό που αποκαλούμε δύναμη αφαίρεσης, η κινούμενη ύλη με όλα τα ποικίλα της φαινόμενα, όπως το φως, η θερμότητα, ο ηλεκτρισμός κι ο μαγνητισμός, που ναι, όπως αποδεικνύεται σήμερα, οι διάφορες εκδηλώσεις ενός και του ίδιου πράγματος. Αλλά αν με την δύναμη αυτή της ικανότητας αφαίρεσης, που δεν σταματά μπροστά σε κανένα όριο, ανεβείτε ακόμα πιο ψηλά, πάνω από το ηλιακό σας σύστημα, και ξαναενώσετε μέσα στην σκέψη σας όχι μόνο αυτά τα εκατομμύρια ήλιων που βλέπετε να λάμπουν στο στερέωμα, αλλά ακόμη και μια απειρία άλλων ηλιακών συστημάτων, που δεν βλέπουμε και δεν θα δούμε ποτέ, αλλά των οποίων την ύπαρξη υποθέτουμε, γιατί η σκέψη μας, από αυτόν ακριβώς τον λόγο, ότι δεν γνωρίζει κανένα όριο στην αφαιρετική της δράση, αρνείται να πιστέψει ότι το σύμπαν, δηλαδή η ολότητα όλων των υπαρχόντων κόσμων μπορεί να 'χει ένα όριο ή ένα τέλος• κατόπιν κάνοντας αφαίρεση, πάντα με την σκέψη μας, της ιδιαίτερης ύπαρξης καθενός από αυτούς τους υπάρχοντες κόσμους, αν προσπαθήσετε να παραστήσετε την ενότητα αυτού του άπειρου σύμπαντος, τι θα μείνει για να την καθορίσει και να την γεμίσει; *Μια μόνη λέξη, μια μόνη αφαίρεση: το απροσδιόριστο Όν, δηλαδή η ακινησία, το κενό, το απόλυτο μηδέν: ο Θεός.*

Ο Θεός είναι επομένως η απόλυτη αφαίρεση, είναι το ιδιαίτερο προϊόν της ανθρώπινης σκέψης, που, ως αφαιρετική δύναμη, έχοντας ξεπεράσει όλα τα γνωστά όντα, όλους τους υπάρχοντες κόσμους και όντας απαλλαγμένη μ' αυτό ακριβώς από κάθε πραγματικό περιεχόμενο, φτάνοντας να μην είναι τίποτε άλλο από τον απόλυτο κόσμο, στέκεται μπροστά στον εαυτό της, χωρίς να τον γνωρίζει ωστόσο μέσα σ' αυτήν την αιθέρια γυμνότητα ως το μοναδικό κι υπέρτατο Όν.

Θα μπορούσε να μας πει κανείς, ότι αφού έχουμε επικυρώσει εμείς οι ίδιοι, στις προηγούμενες σελίδες μας, την πραγματική ενότητα του σύμπαντος κι αφού την έχουμε ορίσει σαν την συμπαντική αλληλεγγύη και σαν την παντοδύναμη ενότητα που κυβερνά όλα τα πράγματα και γίνεται αισθητή λίγο-πολύ απ' όλα τα ζωντανά όντα, πως έχουμε τώρα το θάρρος να θέλουμε να την αρνηθούμε; *Αλλά δεν την αρνούμαστε καθόλου, ισχυριζόμαστε μονάχα ότι μεταξύ αυτής της πραγματικής συμπαντικής ενότητας και της ιδεατής ενότητας που αναζητείται μέσου της μεταφυσικής, τόσο της θρησκευτικής όσο και της φιλοσοφικής, δεν υπάρχει τίποτα*

ΤΟ ΚΟΙΝΟ.

Έχουμε ορίσει την πρώτη ως το απροσδιόριστο άθροισμα των όντων, ή μάλλον των πραγματικών όντων, ή εκείνο των ανέμων δράσεων και αντιδράσεων τους, που, συνδυαζόμενες σε μια μόνο κίνηση, συνιστούν, έχουμε πει, αυτό που αποκαλεί κανείς συμπαντική αλληλεγγύη και αιτιότητα, κι έχουμε προσθέσει ότι εννοούμε αυτή την αλληλεγγύη, όχι ως απόλυτη και πρωταρχική αιτία, αλλά ολότελα αντίθετα σαν μια απόρροια, παραγόμενη και αναπαραγόμενη πάντα από την ταυτόχρονη δράση όλων των ιδιαίτερων αιτιών, δράση που συνιστά ακριβώς συμπαντική ενότητα, πάντοτε δημιουργό και πάντοτε δημιουργούμενη. Αφού το έχουμε προσδιορίσει έτσι, πιστεύουμε ότι μπορούμε να πούμε, χωρίς να φοβόμαστε, από εδώ και πέρα, καμιά παρεξήγηση, ότι αυτή η συμπαντική αιτιότητα δημιουργεί τους κόσμους και μολονότι είχαμε φροντίσει να προσθέσουμε ότι το κάνει χωρίς να πρέπει να υπάρχει από μέρους της καμιά προηγούμενη σκέψη ή θέληση, κανένα σχέδιο, καμιά δυνατή πρόβλεψη ή προκαθορισμός (γιατί η ίδια δεν έχει πέρα από την ακατάπαυστη πραγματοποίησή της καμιά ύπαρξη, ούτε προηγούμενη ούτε χωριστή και δεν είναι τίποτα άλλο από μια απόλυτη απόρροια), αναγνωρίζουμε τώρα ότι αυτή η έκφραση δεν είναι ούτε ευτυχής, ούτε ακριβής και ότι παρ' όλες αυτές τις πρόσθετες εξηγήσεις μπορεί ακόμη να δώσει έδαφος σε παρεξηγήσεις, όσο συνηθίζουμε να προσδίδουμε σ' αυτή τη λέξη, *δημιουργία*, την ιδέα ενός δημιουργού συνειδητού του εαυτού του και χωρισμένου από το έργο του.

Θα οφείλαμε να πούμε ότι κάθε κόσμος, κάθε όν, ασυνείδητα κι αθέλητα, παράγεται, γεννιέται, αναπτύσσεται, ζει και πεθαίνει μετασχηματιζόμενο σ ένα νέο όν μέσα και κάτω από την παντοδύναμη, απόλυτη επίδραση της συμπαντικής αλληλεγγύης και θα προσθέσουμε τώρα, για να εξατομικεύσουμε ακόμη καλύτερα τη σκέψη μας, ότι η πραγματική ενότητα του σύμπαντος δεν είναι τίποτα άλλο από την απόλυτη αλληλεγγύη και απειρότητα των πραγματικών του μετασχηματισμών, γιατί ο ακατάπαυστος μετασχηματισμός του κάθε ιδιαίτερου όντος συνιστά την αληθινή, την μοναδική πραγματικότητα του καθενός, γιατί το σύμπαν δεν είναι παρά μια ιστορία χωρίς όρια, χωρίς αρχή και χωρίς τέλος.

Και για να γνωρίσουμε αυτόν τον κόσμο, τον δικό μας άπειρο κόσμο, μόνη η αφαίρεση δεν αρκεί. Θα μας οδηγούσε ξανά στο Θεό, το υπέρτατο Όν, στο μηδέν. Πρέπει, ενώ εφαρμόζουμε αυτή την ικανότητα αφαίρεσης, χωρίς την οποία δεν θα μπορούσαμε ποτέ να υψωθούμε από μια κατώτερη τάξη πραγμάτων σε μια τάξη ανώτερη, ούτε κατά συνέπεια να καταλάβουμε την φυσική ιεραρχία των όντων, πρέπει, λέμε, το πνεύμα μας να βυθιστεί με σεβασμό και αγάπη στην μικροσκοπική εξέταση των λεπτομερειών και των άπειρα μικρών, χωρίς τα οποία δεν θα καταλάβουμε ποτέ την ζωντανή πραγματικότητα των όντων. Είναι λοιπόν μόνο με την ένωση αυτών των δύο ικανοτήτων, αυτών των δυο φαινομενικά τόσο αντίθετων τάσεων: της αφαίρεσης και της προσεκτικής, ευσυνείδητης και υπομονετικής ανάλυσης των λεπτομερειών, που μπορούμε να υψωθούμε στην πραγματική σύλληψη του κόσμου μας, άπειρου όχι εξωτερικά

αλλά εσωτερικά και να σχηματίσουμε μια κάποια ικανοποιητική ιδέα του σύμπαντός μας για μας, της γήινης μας σφαίρας, ή, αν θέλετε επίσης, του ηλιακού μας συστήματος. Είναι λοιπόν κατάφωρο ότι αν το αίσθημά μας και η φαντασία μας μπορούν να μας δώσουν μια εικόνα, μια παράσταση αναγκαστικά λίγο ή πολύ ψευδή αυτού του κόσμου, αν μπορούν ακόμα μ' ένα είδος διαισθητικής αποκάλυψης να μας παραστήσουν μια σκιά, ένα φαινόμενο που απέχει από την πραγματικότητα, μόνο η επιστήμη είναι κείνη που θα μπορέσει να μας δώσει την αλήθεια καθαρή και ολόκληρη.

Αυτό είναι το καθήκον του ανθρώπου• είναι ανεξάντλητο, είναι άπειρο και πολύ επαρκές για να ικανοποιήσει τα πιο φιλόδοξα πνεύματα και καρδιές. Όντας προσωρινός και ανεπαίσθητος στη μέση του χωρίς ακτές ωκεανού του συμπαντικού μετασχηματισμού, με μια ανόθευτη αιωνιότητα πίσω του και μian άγνωστη αιωνιότητα μπροστά του, ο σκεπτόμενος άνθρωπος, ο δραστήριος άνθρωπος, ο άνθρωπος που έχει συνείδηση της ανθρωπίνης αποστολής του, παραμένει υπερήφανος και ήρεμος στο συναίσθημα της ελευθερίας του που καταχτά ο ίδιος, διαφωτίζοντας, βοηθώντας, χειραφετώντας, επαναστατικοποιώντας, στην ανάγκη, τον κόσμο γύρω του. Να ποια είναι η παρηγοριά του, η αμοιβή του κι ο μοναδικός του παράδεισος. Αν ύστερα απ' αυτό του ζητήσουμε την βαθύτερη σκέψη του και την τελευταία του λέξη πάνω στην πραγματική ενότητα του σύμπαντος, θα μας πει ότι είναι ο αιώνιος και καθολικός μετασχηματισμός, μια κίνηση χωρίς αρχή, χωρίς όρια και χωρίς τέλος. *Είναι επομένως το απόλυτο αντίθετο κάθε Πρόνοιας, η άρνηση του Θεού.*

Σ' όλες τις θρησκείες που μοιράζονται τον κόσμο και που κατέχουν μια κάπως ανεπτυγμένη θεολογία – εκτός ωστόσο από τον Βουδισμό, του οποίου η διδασκαλία ξενίζει και που κατά τ' άλλα ακατάληπτη σε μερικές εκατοντάδες εκατομμυρίων οπαδών, εγκαθιδρύει μια θρησκεία χωρίς Θεό – σε όλα τα συστήματα της μεταφυσικής, ο Θεός μας εμφανίζεται πριν απ' όλα σαν ένα υπέρτατο όν, που αιώνια προϋπάρχει και προκαθορίζει, που περιέχει τον εαυτό του, που είναι το ίδιο η γενεσιουργός σκέψη και θέληση κάθε ύπαρξης και προγενέστερο από κάθε ύπαρξη• πηγή και αιώνια αιτία κάθε δημιουργίας, ακίνητο και συνεχώς ίσο με τον εαυτό του, μέσα στην καθολική κίνηση των δημιουργημένων κόσμων. Αυτός ο Θεός, το έχουμε πει, δεν βρίσκεται μέσα στο πραγματικό σύμπαν, τουλάχιστον σε αυτό το μέρος του σύμπαντος που μπορεί να φτάσει ο άνθρωπος. Άρα μη μπορώντας να τον συναντήσει πέρ' από τον εαυτό του, ο άνθρωπος πρέπει να τον βρει στον εαυτό του. Πως τον αναζητά; Κάνοντας αφαίρεση όλων των ζωντανών και αληθινών πραγμάτων, όλων των ορατών, γνωστών κόσμων. Αλλά έχουμε δει ότι στο τέλος αυτού του στείρου ταξιδιού, η αφαιρετική ικανότητα και δράση του ανθρώπου δεν συναντά παρά ένα μόνο αντικείμενο: τον εαυτό της, αλλά απαλλαγμένο από κάθε περιεχόμενο και στερημένο από κάθε κίνηση, μπροστά στην έλλειψη για υπέρβαση οποιουδήποτε πράγματος, αυτή την ίδια ως αφαίρεση, ως όν απόλυτα ακίνητο και απόλυτα κενό. *Θα λέγαμε το απόλυτο Μηδέν, αλλά η θρησκευτική φαντασία λέει: το υπέρτατο Όν, ο Θεός.*

*Από το <http://www.provo.gr/bakunin-to-apoluto-mhden-o-theos/>